

O'ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLAR TUSHUNCHASI

Temirova Shoxsanam Komilovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada neologizmlar(yangi soʻzlar), ularning paydo boʻlish sabablari, turlari, ijtimoiy hayotdagi oʻrni borasida soʻz yuritiladi va ulardan toʻgʻri qoʻllash haqida takliflar beriladi.

Kalit soʻzlar: neologizm, leksik, semantik, fonetik va morfologik neologizmlar, qisqartmalar, soʻzlarning oʻzlashishi.

Аннотация: В статье рассматриваются неологизмы (новые слова), причины их появления, виды, их роль в общественной жизни, а также даются предложения по их правильному употреблению.

Ключевые слова: неологизм, лексические, семантические, фонетические и морфологические неологизмы, аббревиатуры, апроприация слов.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan XXI asrda nafaqat zamonaviy texnologiyalar, balki soʻzlar ham oʻzgarayotgani hech kimga sir emas. Insonlar ulardan oʻqish, ish, qolaversa, kundalik hayotda ham foydalanishga ehtiyoj sezishmoqda. Tilshunoslikda bu atama “Neologizm” (Yangi soʻz) deb atalib, jamiyat taraqqiyoti, hayotning talab-ehtiyoji bilan paydo boʻlgan yangi narsa va tushunchalarni ifodalovchi soʻzlar hisoblanadi. Neologizmlarning yangiligi dastlab paydo boʻlgan vaqtlardagina sezilib turadi: vaqt oʻtgach, ular “yangilik” xususiyatini yoʻqotib faol soʻzlar qatoriga oʻtadi. Masalan, Oʻzbekiston mustaqillikka erishgach iqtisod, madaniyat, fan va texnika, tashqi aloqalar sohasida katta yutuqlarga erishdi, natijada boshqa tillardan koʻplab soʻz va iboralar kirib keldi. Bular yangi tushunchalarni ifodalagani uchun yangi paydo boʻlgan soʻzlar deyiladi.

Neologizmlarning paydo boʻlish sabablari turlicha boʻladi. Masalan, ilm-fan va texnologiyaning rivoji tilimizda biz uchun yangi tushunchalardan

foydalanishni talab qilmoqda (smartfon, IT, dron va hkz.). Bundan tashqari internet va ijtimoiy tarmoqlar ham yangi soʻzlarning vujudga kelishiga taʼsir qilmoqda. Oʻzbek tilining ichki imkoniyatlari bilan yasalayotgan soʻzlar ham neologizmlar paydo boʻlishining asosiy sababidir. Ingliz, rus kabi chet tillaridan kirib kelgan tushunchalar tufayli ham tilimizda yangi soʻzlar oʻzlashyapti.

Neologizmlarni bir necha turlarga boʻlib oʻrganish mumkin.

A) Leksik neologizmlar. Ular tilga mutlaqo yangi kirib kelgan va eng koʻp tarqalgan turdagi soʻzlar hisoblanadi. Ular lugʻat boyligini oshiradi va bevosita yangilikni nomlash vazifasini bajaradi. Leksik neologizmlarni mavzu doirasida sohalar boʻyicha ham tahlil qilish mumkin: IT, biznes, tibbiyot va boshqalar. Quyida ularga baʼzi misollar berilgan:

- *blogger* - internetda konkont yaratuvchi shaxs.
- *kriptoaktiv* - raqamli aktiv turi.
- *dron* - uchuvchisiz uchish apparati.
- *postkovid sindromi* – COVID-I9 kasalligidan keyingi sogʻliq muammolari.

B) Semantik neologizmlar. Eski soʻzga yangi maʼno yuklanishini namoyon etadi. Soʻzning shakli oʻzgarmaydi, lekin yangi tushunchani anglatadi.

- *oyna* – deraza oynasi (eski maʼno), computer oynasi (yangi maʼno).
- *bulut* – osmondagi bulut (eski maʼno), internetdagi maʼlumotlar buluti (yangi maʼno).
- *sichqoncha* – hayvon (eski maʼno), computer qurilmasi (yangi maʼno).

C) Fonetik yoki grafik neologizmlar. Bu tur asosan xorijiy soʻzlarning mahalliy talaffuzga moslashuvi yoki yozuvdagi oʻzgarishlar bilan bogʻliq. Tilga olib kirgan soʻzlar oʻzbek tiliga moslashtiriladi.

- *file* (ing.) - fayl (oʻzbekcha imlo va talaffuz).
- *monitor* (ing.) – monitr (qisqartirilgan talaffuz).

D) Morfologik neologizmlar – oʻzbek tilining yasovchi qoʻshimchalar imkoniyatidan foydalanib yaratilgan yangi soʻzlar. Bu usul tilning oʻz ichki kuchi bilan yangilanishini koʻrsatadi.

- dastur + -chi = dasturchi.
- uchmoq + -uvchi = uchuvchi.
- oʻqish + -xona = oʻquv-xona.

Bulardan tashqari neologizmlarning qoʻshimcha turlari ham mavjud boʻlib, ular qisqartmalar va boshqa tillardagi soʻzlarning oʻzlashishidan hosil boʻladi.

Neologizmlardan toʻgʻri foydalanish til madaniyatining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Ular har doim adabiy til normalariga mos shaklda, imlo va talaffuz qoidalariga rioya qilgan holda ishlatilishi lozim. Keraksiz takrordan qochish kerak, chunki yangi soʻz mavjud soʻzning sinonimi sifatida kiritilsa, u keraksiz boʻlib qolishi mumkin. Neologizm ishlatilgan, u keng jamoatchilikka tushunarli boʻlishi yoki izoh berilishi kerak. Ilmiy, rasmiy matnlarda noaniq yoki hali umumlashmagan neologizmlardan ehtiyotkorlik bilan foydalanilsa maqsadga muvofiq boʻladi.

Xulosa qilib aytganda, neologizm hozirgi kunda tilda “yangilik” maʼnosini saqlab turgan soʻz yoki iboralardir. Insoniyat hayotining tobora rivojlanishi yangi soʻzlarga boʻlgan ehtiyojlarni ham birmuncha oshiradi. Natijada biz turli yoʻllar bilan muloqot uchun kerakli soʻzlarni yasaymiz, yangi soʻzlarning yasalishi boshqa tildan kirib kelgan soʻzlar, tilimizda allaqachon mavjud boʻlgan soʻzlarning shaklini oʻzgartirish, eski soʻzlarni umuman boshqa bir maʼnoda qoʻllash hisobiga amalga oshiriladi. Yangi soʻzlarning tilga kirib kelishi

jarayonida ularni adabiy til me'yorlariga mos holda, soha xususiyatlari va auditoriya ehtiyojlarini inobatga olib ishlatish til madaniyati uchun zarurdir. Shunday ekan, yangi so'zlardan to'g'ri foydalanish, ularning til tizimida mustahkam o'rin egallashga va milliy tilning zamon talablarida hamnafas bo'lishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami" N.Erkaboyeva.
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Neologizmlar>.
3. O'ZBEK LEKSIKOGRAFIYASIDA
NEOLOGIZMLARNING TAHLILI | SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR
NAZARIYASI <https://share.google/0btAmvnpoWzcNXQ4L>.
4. Erdanova, Z. (2021). The problem of the norms of phraseological units. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2021(1), 74-81.